

LUND
UNIVERSITY

”Familjen - En naturlig enhet?”

En argumentation för en individuell föräldraförsäkring

Henrietta Olsson

Avdelningen för mänskliga rättigheter

Historiska Institutionen

MRSK30

Höstterminen 2012

Handledare: Åsa Burman

Abstract

Syftet med den här uppsatsen är att argumentera för en individuell föräldraförsäkring. Den svenska föräldraförsäkringen studeras utifrån ett rättighetsperspektiv, något som tidigare har saknats.

Föräldraförsäkringen är idag en grupprättighet och stor del av min teori har därför kretsat kring grupprättigheter och individuella rättigheter. I analysen av förarbetena till föräldraförsäkringen blir det tydligt att frihet och jämlikhet är två centrala aspekter. Jag använder mig av tre olika frihetsbegrepp; negativ frihet, positiv frihet och frihet som icke-dominans. I analysen använder jag mig av Sally Haslangers tre olika typer av begreppsanalys. Det blir då tydligt att frihetsbegreppet, som det används i föräldraförsäkringen, kolliderar med jämlikhet. Synen på familjen som en naturlig enhet bidrar också till att låsa fast individer i stereotipa könsroller. Jag menar då att det finns tre starka skäl till att föräldraförsäkringen ska vara individuell. (1) Att föräldraförsäkringen utformad som en grupprättighet bidrar till att förankra familjen som en institution. (2) den starka position som det innebär att förespråka en grupprättighet då det kräver att vi hävdar att gruppen alltid trumfar individen. (3) alla lika rätt till frihet.

The purpose of this essay is to argue for a individual parental insurance. The swedish parental insurance is studied from a human rights perspective, which has been absent. The parental insurance is today a group right and are a central part of the theory. It is obvious that liberty and equality are two central concepts in the analysis of the the preparatory works. I am using three different conceptions of liberty; negative liberty, positive liberty and liberty as non-domination. I am using Sally Haslanger`s three different types of conceptual analysis. It is clear that the concept of liberty is used in a conceptual way in the preparatory works, and collide with the concept of equality. The view of the family as a natural kind do also contribute to keep individuals stuck in different stereotypes. I argue that there are three main reasons to why the parental insurance should be a individual right. (1) If the parental insurance is a group right it contributes to firmly establish the family as an institution. (2) to argue in favour for a group right is a extrem position and implies that the group always trump the individual person. (3) evereyone`s equal right to liberty.

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte och frågeställning.....	5
1.2 Material.....	5
1.3 Avgränsningar.....	6
2. Teori och metod	7
2.1 Individuella och kollektiva rättigheter.....	7
2.2 Frihetsbegreppet.....	10
2.3 Metod.....	13
3. Tidigare forskning	16
4. Familjen och individen i föräldraförsäkringen	17
4.1 1974 - När föräldraförsäkringen infördes.....	17
4.2 1995 - Pappamånaden.....	20
4.3 Gruppens frihet i konflikt med jämställdhet.....	24
5. En individuell föräldraförsäkring	27
5.1 Individen och kollektivet.....	27
5.2 Frihet och jämlikhet.....	29
5.3 Tre starka skäl för en individuell föräldraförsäkring.....	31
6. Avslutning och sammanfattning	33
7. Källförteckning	34

1. Inledning

I FN:s allmänna deklaration om de mänskliga rättigheterna står i artikel 16(3) att:

The family is the natural and fundamental group unit of society and is entitled to protection by society and the State.¹

Att familjen skulle vara en naturlig enhet botten i en förståelse av familjen som biologiskt betingad, snarare än en social konstruktion. En liknande syn på familjen finner vi i förarbetena till den svenska föräldraförsäkringen. Den infördes år 1974 och ersatte därmed den dåvarande moderskapsförsäkringen. Tanken var att den nya föräldraförsäkringen, där föräldrarna sågs som jämlika parter med ett lika ansvar för hemmet, var bättre anpassad för den förändring som skedde i samhället. Kvinnor började i allt större utsträckning att förvärvsarbeta och ökad jämställdhet var ett högt prioriterat politiskt mål.

Ändå ledde inte den här lagförändringen till en ökad reell jämställdhet, då det fortfarande var kvinnor som i störst utsträckning var hemma med barnet. Som ett led i att öka jämställdheten beslutades det att den så kallade pappamånaden skulle införas år 1995. Det skulle därmed ge pappor ett ”legitimt skäl” att vara hemma med barnet och förhoppningsvis ge dem mersmak. Trots dessa förändringar i lagstiftningen tog kvinnor ut 76 procent av ledighetsdagarna år 2011.²

Föräldraförsäkringen är en medborgerlig, juridisk rättighet men kopplas samman till ämnet mänskliga rättigheter då den juridiska rättigheten kan hamna i konflikt med värden som mänskliga rättigheter ska skydda. Fokus i den här uppsatsen kommer vara när föräldraförsäkringen hamnar i konflikt med jämlikhet och individens rätt till frihet. Sverige, som stat, har en skyldighet att implementera mänskliga rättigheter i sin lagstiftning vilket gör att den här problematiken är ytterst förankrad i den nutida politiska filosofin.

Den här uppsatsen består av två delar där den första är en analys av förarbeten till föräldraförsäkringens införande och när trettio dagar öronmärktes åt pappan. Föräldraförsäkringen är idag en grupprättighet tilldelad familjen och uppsatsen andra del kommer vara en argumentation för att föräldraförsäkringen borde vara individuell. Det blir på så vis ett försök att problematisera bilden av familjen som en naturlig enhet och istället visa på familjen som en ofta hierarkisk grupp med en tydlig traditionell och patriarkal struktur.

¹ UN General Assembly, *Universal Declaration of Human Rights*, 10 December 1948, 217 A (III), available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b3712c.html> [accessed 17 December 2012].

² *På tal om kvinnor och män: lathund om jämställdhet*. 2012, Statistiska centralbyrån, Stockholm, 2012, http://www.scb.se/statistik/_publikationer/LE0201_2012A01_BR_X10BR1201.pdf (Hämtad 2013-01-07).

1.1 Syfte och frågeställning

Syftet med den här uppsatsen är att argumentera för en individuell föräldraförsäkring och på så vis tillföra ett nytt perspektiv till debatten. I analysen av förarbetena till föräldraförsäkringen har jag använt mig av följande frågeställningar:

Vilka begreppsliga antaganden ligger till grund för att föräldraförsäkringen utformas som en grupprättighet?

Vilka begreppsdefinitioner är centrala?

Vilka argument används för att argumentera för föräldraförsäkringen som en grupprättighet?

1.2 Material

Jag har valt att använda mig av förarbeten till föräldraförsäkringen från två viktiga hållpunkter; dels när föräldraförsäkringen infördes och dels när 30 dagar öronmärktes åt pappan. De förarbeten som är från när föräldraförsäkringen infördes består dels av en proposition³ som är grunden för lagändringen och dels av den rapport⁴ som propositionen baserar sitt förslag om en övergång från moderskaps- till föräldraförsäkring på.

De förarbeten som ligger till grund för den förändring av rätten till föräldrapenning som skedde 1995, består dels av en proposition⁵ och dels av en slutrapport⁶ från den efter det tillsatta pappgruppen som hade som uppgift att utreda pappornas roll i föräldraförsäkringen och hur den skulle kunna förbättras.

Jag har medvetet valt att ha ett så liknande material som möjligt från de två viktiga hållpunkterna för att de ska vara likvärdiga i analysen. Anledningen till att jag har valt just förarbeten är både på grund av att de faktiska lagarna inte består av ett lika utförligt material att analysera men också därför att förarbeten (som leder till just faktiska lagar) får konsekvenser i människors liv. Det blir då också relevant att använda ett sådant material i fråga om rättigheter i kontexten av föräldraförsäkringen.

³ Proposition. 1973:47, *Angående förbättrade familjeförmåner inom den allmänna försäkringen*.

⁴ Familjepolitiska kommittén, *Familjestöd: betänkande*, Stockholm, 1972.

⁵ Proposition. 1993/94:147, *Jämställdhetspolitiken: delad makt - delat ansvar*.

⁶ Sverige. Arbetsgruppen om papporna, barnen och arbetslivet., *Pappagruppens slutrapport*, Fritze, Stockholm, 1995.

1.3 Avgränsningar

Jag har valt att studera den svenska föräldraförsäkringen vilket innebär att jag per definition har avgränsat mig till att röra mig inom en svensk kontext. Det innebär dock inte att det räcker som avgränsning. Den svenska föräldraförsäkringen går att studera ur ett flertal olika perspektiv och med olika infallsvinklar. Det innebär att jag i mitt val av perspektiv och infallsvinkel har valt bort ett flertal andra. Jag kommer inte att beröra den nationalekonomiska aspekten som finns av föräldraförsäkringen. Däremot finner jag det oundvikligt att med ett rättighetsperspektiv inte beröra socioekonomiska aspekter av föräldraförsäkringen.

Jag kommer inte heller att beröra ”barnets bästa” i fråga om barn gynnas eller missgynnas av att vara hemma mer med sin mamma eller pappa, eller om barn i samkönade familjer skulle må bättre eller sämre. Det som berör barn kommer istället att handla om barns rättigheter som den del de utgör av familjen.

Då fokus för analys är de ändringar som skedde år 1974 respektive 1995 kommer jag inte heller att diskutera den jämställdhetsbonus som gäller för familjer med barn födda eller adopterade efter den 30 juni 2008 och som syftar till att föräldrar ska dela mer lika på uttaget av ledighetsdagar. Jag väljer här att se den som ett ytterligare litet steg i samma riktning som påbörjades år 1995. Därför finner jag det som mer lämpligt att fokusera på de två stora förändringarna i föräldraförsäkringen; dels övergången från moderskaps- till föräldraförsäkring och dels när de trettio öronmärkta dagarna åt pappan infördes.

I val av material i förhållande till (debatten om) en individualiserad föräldraförsäkring är jag medveten om att det finns en uppsjö av olika debattinlägg. Jag har medvetet valt bort dessa då jag anser att det inte kan värderas jämbördigt med mitt övriga material. I fråga om en individualiserad föräldraförsäkring kommer jag därför att utgå från mitt primärmaterial som består dels av förarbeten till föräldraförsäkringen och dels av teoretiska material kring individuella respektive kollektiva rättigheter samt olika typer av frihet.

2. Teori och metod

2.1 Individuella och kollektiva rättigheter

För att kunna avgöra om en grupp kan ha rättigheter eller inte måste vi först vet vad som karakteriserar en grupp. Det finns olika sätt att skilja olika grupper åt och för den här uppsatsens syfte är tre olika sätt relevanta; externa och interna, stora och små samt hierarkiska och icke-hierarkiska grupper. Med en extern grupp menas att gruppmedlemmarna inte själva identifierar sig som sådana utan det är andra aktörer som kopplar ihop dem med gruppen. I en intern grupp är det medlemmarna själva som identifierar sig som sådana och är därmed inte beroende av en yttre aktörs erkännande. Ett sätt att skilja en extern grupp från en intern är genom kollektiv intentionalitet.⁷ Kollektiv intentionalitet brukar beskrivas som: "...the fundamental building block of social reality..."⁸ Den centrala frågeställningen är vad som skiljer den individuella intentionen från den kollektiva.⁹ Människor verkar ha en tendens att i språket skilja mellan individuella och kollektiva handlingar vilket skulle kunna *implicera* men inte påvisa att det finns kollektiv intentionalitet. Kollektiv intentionalitet är den förmåga som människor har att kunna tänka i termer av "vi tycker" eller liknande, vilket är avgörande för att en grupp ska kunna vara intern.¹⁰

Familjen är en (oftast) intern grupp som till sin storlek är liten och som kan vara både hierarkisk och icke-hierarkisk. För att förstå spännvidden av grupper kan etnisk tillhörighet fungera som exempel. En etnisk grupp kan vara både extern och intern (det är inte säkert att jag identifierar mig som svensk trots att det står i mitt pass), är till sin storlek stor och kan vara både hierarkisk och icke-hierarkisk. När vi talar om grupper måste vi alltså förstå vilken typ av grupp vi talar om eftersom de kan se så olika ut. Olika typer av grupper får givetvis också teoretiska konsekvenser i fråga om kollektiva rättigheter.

Inom det teoretiska fältet för mänskliga rättigheter pågår det en stor diskussion om relationen mellan individuella och kollektiva rättigheter.¹¹ Individuella rättigheter är rättigheter som

⁷ Andersson, Åsa, *Power and social ontology*, Bokbox Förlag, Malmö, 2007, 23-51.

⁸ Ibid., 23.

⁹ Ibid., 23-51.

¹⁰ Searle, John, *Mind, Language and Society: Philosophy in the Real World*. New York: Basic Books, 1999, Kap 5, 111-135.

¹¹ Hallenius, Lena. Mångkulturalism och mänskliga rättigheter. I *Mänskliga rättigheter och religion*, 78-92. 1. uppl., Liber, Malmö, 2011.

enbart en individ kan göra anspråk på. Kollektiva rättigheter är uppdelade i två delar; dels rättigheter där en grupp är rättighetsbärare och dels mer samhällseliga rättigheter. Mänskliga rättigheter bottenar i en liberal västerländsk tanketradition och en vanlig kritik är att det finns ett allt för stort fokus på den enskilda individen och att det därmed inte tar hänsyn till att människor identifierar sig med och tillhör olika grupper. Ett vanligt exempel på kollektiva rättigheter är rättigheter som finns för att skydda kulturella eller etniska minoriteter.

Jag menar att det här är viktigt att skilja på genuina kollektiva rättigheter som faktiskt är grupprättigheter och individuella rättigheter som baseras på en grupptillhörighet som är skenbara kollektiva rättigheter. Föräldraförsäkringen är ett exempel på en genuin kollektiv rättighet då den tillfaller familjen som en enhet, bestående av två föräldrar, bortsett från om det skulle vara en ensamstående förälder.¹² Förutom de öronmärkta dagarna är det upp till föräldrarna att bestämma hur de vill fördela dagarna mellan sig. Ett exempel på en skenbar kollektiv rättighet är språkliga rättigheter som främst berör frågan om att individer som tillhör en viss grupp ska ha rätt att kunna tala sitt språk i kontakten med myndigheter och liknande. Den typen av kollektiva rättigheter blir då reducerbara till individuella rättigheter. Familjens rättigheter rörande föräldraförsäkringen skiljer sig på så vis då rätten till att dela dagar mellan sig skulle gå förlorad om föräldraförsäkringen istället skulle bli en individuell rättighet. Den grupprättighet som finns i föräldraförsäkringen är alltså inte reducerbar till individnivå och påvisar på så sätt att det skulle finnas grupprättigheter. Men det innebär inte per automatik att det är något positivt. Jag kommer nu att presentera tre olika sätt att se på grupprättigheter och dess relation till individuella rättigheter.

De som förespråkar grupprättigheter menar att dessa rättigheter skyddar vissa värden, så som kultur, språk och tradition. Kommunitarister menar att grupprättigheter till skillnad från (liberala) individuella rättigheter tar hänsyn till att människor lever i olika sociala kontexter och att det därmed blir svårt att tala om universella värden.¹³ Det finns med andra ord vissa värden i olika samhällen som måste skyddas, och på så vis får den sociala dimensionen i samhället en betydande roll då det anses att moralen grundar sig i traditioner. Individuella rättigheter kan inte trumfa skyldigheter relaterade till att upprätthålla vissa specifika värden i samhället som ligger till grund

¹² Föräldraledighetslagen. Försäkringskassan, http://www.forsakringskassan.se/privatpers/foralder/barnet_fott/foraldraledighetslagen!/ut/p/b1/04_Sj9CPykyssy0xPLMnMz0vMAfGjzOIjAx8nZwMHQ0sgg0sDDwtPSxd3SyN3M0CjYAKIoEKDHAARwN8-gPNzaD68SggYH-4fhSaEkcZQwNPQ48Qw0A_pyAXb1OoAnxOxGeJY4ARfgUgR_p55Oem6hfkYkYYZHrqAgCAI83K/dl4/d5/L2dJQSEvUUt3QS80SmtFL1o2XzgyME1CQjFBMDhTMDgwSTIIOUVVGOTJHNkE2/ (Hämtad 2012-12-17).

¹³ Nino, Carlos S. "The Communitarian Challenge to liberal rights". *Law and Philosophy* vol. 8, no. 1. (Apr., 1989), pp. 37-52.

för skapandet av den kapacitet som den individuella rättigheten ska skydda. På så vis tenderar kommunitarismen att hemfalla åt något slags konservativ relativism.

Ett något mer nyanserat sätt att se på grupprättigheter finner vi hos Will Kymlicka som förespråkar grupprättigheter men menar att de aldrig kan trumfa individuella fri- och rättigheter.¹⁴ Grupprättigheter ska fungera som ett externt skydd med anspråk riktade mot världen utanför gruppen och inte som interna restriktioner för att tyrannisera medlemmarna i gruppen. På så sätt kan en grupp ha rättigheter samtidigt som även individerna i gruppen har rätt till individuella fri- och rättigheter.

Den tredje positionen är att motsätta sig grupprättigheter med hänvisning till att vad vi kallar för grupprättigheter hjälper till att upprätthålla en ojämn och orättvis maktfördelning inom grupper.¹⁵ Susan Moller Okin menar att många teoretiker förbiser den patriarkala struktur som finns inom många grupper, inte minst inom familjen. Moller Okin menar också att familjen utgör en grupp där det finns en gammal tradition av att kontrollera kvinnors liv. I sin bok *Justice, Gender, and the family* utgår Okin från John Rawls *A theory of Justice* och riktar skarp kritik mot Rawls då hon menar att han förbiser maktstrukturen inom familjen.¹⁶ Rawls ställer familjen utanför sfären för rättvisa men menar samtidigt att det är inom familjen som det sker en form av inskolning för barnen i frågor som moral och rättvisa. När familjen nämns handlar det snarare om rättigheter och rättvisa för familjen som grupp. Om familjen då inte är en sfär där teorier om rättvisa kan appliceras hur ska då de som är svagast få sin röst hörda? Det är något som Okin menar är motsägelsefullt och hon menar istället att familjen borde vara ett objekt att applicera Rawls teori om rättvisa på.

Som vi har sett är familjen den enda grupp som nämns i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.¹⁷ Ändå cirkulerar diskussionen om kollektiva rättigheter främst kring kulturella grupper. Familjen är en mycket mindre enhet bestående av individer som har olika grunder för sin identitet och som dessutom kan tillhöra andra typer av grupper. En kvinna kan vara dels rättighetsbärare som medlem av gruppen kvinnor och dels som medlem i en familj. På så sätt kan kollektiva rättigheter både hamna i konflikt med varandra och med individuella rättigheter. Ett exempel på när en grupprättighet hamnar i konflikt med en individuell rättighet är när, som i föräldraförsäkringen, gruppen ges en rätt till frihet. Eftersom det inte per automatik innebär att

¹⁴ Kymlicka, Will. Individual Rights and Collective Rights. I *Multicultural Citizenship [Elektronisk resurs] A Liberal Theory of Minority Rights*, 38-48. Oxford University Press, Oxford, 1996.

¹⁵ Okin, Susan Moller. Justice and Gender, *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 16, No. 1 (Winter, 1987), pp. 42-72.

¹⁶ Okin, Susan Moller, *Justice, gender, and the family*, Basic Books, New York, 1989, 89-109.

¹⁷ UN General Assembly, *Universal Declaration of Human Rights*, 10 December 1948, 217 A (III), available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b3712c.html> [accessed 17 December 2012].

gruppens frihet fördelas jämnt mellan gruppens medlemmar innebär det inte att alla medlemmar i gruppen blir fria. Det blir då en konflikt mellan gruppens rätt till frihet och varje enskild individs rätt till frihet. Det behöver inte enbart gälla frihet utan kan även gälla andra rättighetsobjekt.

Den här konflikten mellan olika rättigheter blir då en konflikt mellan olika värden som vi anser måste skyddas. En rimlig fråga att då ställa är om det är värt en sådan konflikt. Utav de tre olika perspektiven på grupprättigheter som jag presenterade ovan får vi tre olika svar.

Kommunitaristerna skulle säga att konflikten med nödvändighet uppstår och att vi då måste skydda det värde som grupprättigheterna skyddar då de ligger till grund för samhället. De individuella rättigheterna står för en påtvingad universalism som inte tar hänsyn till det värde som kultur och traditioner utgör. Det blir då legitimt att vissa individer får sina, så kallade, rättigheter kränkta då det är ett högre värde som skyddas i gengäld. Motsatsen till det perspektivet står Susan Moller Okin för då hon menar att grupprättigheter inte har något värde just för att de kränker vissa (ur en maktsynpunkt) svaga individer. Det blir på så vis svårt att moraliskt rättfärdiga grupprättigheter. En medelväg är det svar som Will Kymlicka ger, då han menar att visserligen kan dessa konflikter uppstå men de går definitivt att lösa genom att individuella fri- och rättigheter alltid ska värderas högre än grupprättigheter.

2.2 Frihetsbegreppet

Jag kommer att använda mig av tre olika frihetsbegrepp i uppsatsen; negativ frihet, positiv frihet och frihet som icke-dominans. De två första kommer främst figurera i analysen av föräldraförsäkringen medan jag kommer att argumentera för att frihet som icke-dominans är det begrepp som bör användas när vi talar om frihet i föräldraförsäkringen.

Det är omöjligt att inte beröra John Stuart Mills frihetsdoktrin när vi talar om begreppet negativ frihet. Mill diskuterar frihet utifrån problemet med gränsen för den individuella friheten och en legitim auktoritet som kan inskränka denna frihet.¹⁸ Mill menar då att en människa ska vara fri att handla som hon vill så länge det inte skadar någon annan. Denna skada måste ta sig uttryck i en rättighetskränkning. Det är bara legitimt för staten att inskränka någons frihet då den skadar andra och alltså inte i fråga om att andra skulle veta vad som är bäst för denne. Så här förklarar Mill det:

¹⁸ Mill, John Stuart, Bromwich, David, Kateb, George. & Elshtain, Jean Bethke, *On liberty [Elektronisk resurs]*, Yale University Press, New Haven, 2003, 139-147.

But neither one person, nor any number of persons, is warranted in saying to another human creature of ripe years, that he shall not do with his life for his own benefit what he chooses to do with it.¹⁹

På så sätt blir individen suverän i fråga om sin egen frihet. Negativ frihet innebär på så sätt att en människa är fri då någon annan inte hindrar henne från att utföra en handling som hon annars skulle haft möjlighet till.²⁰ Frihetsinskränkningen som sådan måste bestå av faktiska externa hinder som har sin källa i en annan aktörs handlingar.

En del kritiker menar att det inte går att göra den här distinktionen mellan individ och omgivning.²¹ Det som jag gör påverkar andra då jag är i ett sammanhang där jag hela tiden interagerar med andra människor. Mill menar att den här distinktionen är möjlig då en person som bryter en skyldighet gentemot någon, exempelvis sin familj, genom sitt agerande visserligen har kränkt dem men det rör sig inte om frihet utan de principer som rör moral och lag. Frihet ska därför förstås som frihet *från* något. Det innebär också att lagar ses som något som inskränker människors frihet.²² En sådan inskränkning kan dock legitimeras av dess vinst. Det kan röra sig om ökad jämlikhet eller rättvisa men förlusten av frihet är fortfarande densamma. *Frihet är endast frihet* och går därför inte att koppla ihop med andra begrepp, så som exempelvis rättvisa.

Positiv frihet är frihet i form av att individen har makten över sig själv och är ett subjekt som använder sitt förnuft för att styra sitt liv.²³ Människor som är fria är då även autonoma på det sätt att det är de själva som utifrån sitt förnuft vet vad de vill och vad som är bäst för dem. På så sätt är positiv frihet att vara självbestämmande. Isaiah Berlin menar i sin kritik av den här definitionen av frihet att det finns en öppning för paternalism och tyranni i det att hinder för frihet kan finnas inom människan. Andra aktörer kan ”tvinga” en människa som inte anses handla rationellt att handla på ett sätt som anses vara rationellt då det är vad hon hade velat om hon verkligen hade varit rationell.²⁴ Yttre tvång är inte en inskränkning av frihet så länge det kan legitimeras av att en rationell människa skulle ha handlat på ett sådant sätt.

¹⁹ Ibid., 140.

²⁰ Berlin, Isaiah. Two concepts of liberty, i Henry Hardy (red.) *Liberty Incorporating 'Four Essays on Liberty'*, Oxford University Press, Oxford, 2002, 169-178.

²¹ Halldenius, Lena, *Liberty revisited: a historical and systematic account of an egalitarian conception of liberty and legitimacy*, Bokbox Publications, Diss. Lund : Univ.,Lund, 2001, 97-108.

²² Ibid., 189-193.

²³ Berlin, Isaiah. Two concepts of liberty, i Henry Hardy (red.) *Liberty Incorporating 'Four Essays on Liberty'*, Oxford University Press, Oxford, 2002, 178-182.

²⁴ Halldenius, Lena, *Liberty revisited: a historical and systematic account of an egalitarian conception of liberty and legitimacy*, Bokbox Publications, Diss. Lund : Univ.,Lund, 2001, 17-20.

Med definitionen frihet som icke dominans är en individ fri då maktbalansen mellan två parter är jämn. Därmed uppstår frihetsinskränkningar när det just finns en ojämn maktbalans då den ena parten dominerar den andra på ett godtyckligt sätt.²⁵ Jag vill här poängtera vikten av att dominanssituationen måste vara godtycklig för att det ska vara en frihetsinskränkning. På så vis blir exempelvis en förälders dominans av sitt barn inte en regelrätt frihetsinskränkning då den är legitim och en konsekvens av barnets beroende av föräldern för sin överlevnad. På så sätt likställs förlusten av frihet med förlusten av relativ makt och därför ligger fokus vid hur sårbara olika människor är för tvång.

Dominans finns när A har makt över B att påverka B:s situation utan att B har makten att påverka A.²⁶ A behöver inte faktiskt utöva sin makt i faktiska handlingar mot B. Vad B än gör kommer B att leva på A:s nåder. Maktutövningen kan också tidsmässigt utvidgas utöver tidsspannet för den faktiska handlingen då det är möjligt att människor internaliserar bilder av sig själva som andra har givit dem.²⁷ Det kan påverka vad en människa upplever att hon kan och inte kan göra trots att det inte finns några fysiska hinder. I det här perspektivet är frihet och jämlikhet tätt sammankopplat då frihet uppnås med en jämn maktbalans.²⁸

Hur uppstår då en jämn maktbalans? Det här perspektivet rör inte bara den frihet som finns i relationen mellan stat och individ utan även andra relationer, så som den mellan individer. Den andra typen är då civil icke-dominans.²⁹ Halldenus talar om civil icke-dominans som: "... a goal to promote, whereas political non-domination is a constraint to respect while pursuing that goal."³⁰ Halldenus själv menar att materiell jämlikhet är en del av strukturell jämlikhet och därmed även politisk jämlikhet som behövs för att säkra icke-dominans. Det är inte en okontroversiell fråga då exempelvis Pettit menar att materiell jämlikhet inte är nödvändigt för att uppnå politisk jämlikhet.³¹ Att inte vara i en beroendeställning avgörs på att individen har de kapaciteter som behövs för att fungera i just sitt samhälle. På så sätt kommer det att skilja sig i vad som krävs för att du ska anses vara självständig beroende på vilket samhälle du lever i.

²⁵ Ibid., 23-27.

²⁶ Pettit, Philip. Freedom as Antipower, *Ethics*, Vol. 6, No. 3 (Apr., 1996), pp. 576-604.

²⁷ Halldenus, Lena, *Liberty revisited: a historical and systematic account of an egalitarian conception of liberty and legitimacy*, Bokbox Publications, Diss. Lund : Univ.,Lund, 2001, 185-188.

²⁸ Ibid., 202-205.

²⁹ Ibid., 247-275.

³⁰ Ibid., 247.

³¹ Pettit, Philip, *Republicanism [Elektronisk resurs] A Theory of Freedom and Government*, Oxford University Press, Oxford, 1999, 158-163.

Jag väljer att istället använda mig av Halldenius syn på relationen mellan icke-dominans och jämlikhet då jag menar att icke-dominans förutsätter en strukturell jämlikhet som socioekonomisk jämlikhet är en del av.³² Därmed förutsätter frihet, som icke-dominans, jämlikhet och inte tvärtom. Om en person exempelvis är materiellt beroende så signalerar det en sårbarhet som gäller även i en politisk kontext. Alla människor har då ett jämlikt anspråk om att inte bli dominerade av någon annan. Om det då är så att det faktiskt finns en dominanssituation så ger det legitimitet i mitt anspråk om en omfördelning av materiella resurser. Så länge det är ojämlikt finns det en dominanssituation. Staten har alltså inte bara en skyldighet till icke-inblandning utan också till aktiva åtgärder i som ska leda till strukturell jämlikhet. Det kan jämföras med negativ frihet då staten bara har en skyldighet till icke-inblandning. Den skillnaden beror på att i begreppet frihet som icke-dominans knyts andra värden till frihet. Jag vill här göra läsaren uppmärksam på att det är den här definitionen av jämlikhet som jag kommer att använda mig av i uppsatsen.

De här tre olika definitionerna av frihet är väldigt olika och vissa skulle mena att det inte går att ställa dem mot varandra då det resulterar i att vi skulle jämföra två helt olika saker. Jag menar då att man misstar sig. Det är viktigt att göra skillnad på begrepp (concept) och uppfattning av begrepp (conception).³³ John Rawls gör en distinktion mellan ”concept of justice” och ”conceptions of justice”. Begrepp syftar till begreppet som sådant medan uppfattningar är de olika förståelser som går att fylla begreppet med. Det finns därmed ett relativt vagt rättvisebegrepp som lämnar utrymme för olika uppfattningar. Detsamma menar jag gäller för frihet där diskussionen inte handlar om tre olika begrepp utan om tre olika uppfattningar av begrepp.

2.3 Metod

Metoden som jag har valt att använda är en argumentations- och begreppsanalys där den sistnämnda baseras på Sally Haslangers teori om tre olika typer av begreppsanalys.³⁴ Den första typen av begreppsanalys är den konceptuella, som innebär att kartlägga vår (i allmänhet) konceptuella förståelse av begreppet.³⁵ Fokus för analysen blir då begreppets intension, vilket enkelt uttryckt kan beskrivas som den idé som begreppet refererar till. Ett exempel på den

³² Halldenius, Lena, *Liberty revisited: a historical and systematic account of an egalitarian conception of liberty and legitimacy*, Bokbox Publications, Diss. Lund : Univ.,Lund, 2001, 263-275.

³³ Rawls, John, *A theory of justice*, Rev. ed., Belknap, Cambridge, Mass., 1999, 3-15.

³⁴ Haslanger, Sally, 'Gender and race: (What) are they? (What) do we want them to be?', *Nos.*, 34(2000):1, s. 31-55, 2000.

³⁵ *Ibid.*, 32-35.

konceptuella typen är människors uppfattning om begreppet frihet i största allmänhet. Jag vill påstå att den är relativt vag och innebär, i all enkelhet, att en individ inte är hindrad i sina handlingar. Den konceptuella typen av begreppsanalys kommer att vara mest central i analysdelen och får en naturlig roll då vi även i en mer teoretisk kontext tar avstamp i en sådan analys av begreppet. Vår förförståelse som kommer av det sammanhang som vi lever i och vår språkliga kontext gör att vi har en förförståelse för olika begrepp som är svåra att komma ifrån. Begreppen är då väldigt vaga, något som inte egentligen i en teoretisk utgångspunkt behöver vara något dåligt. Det ger oss snarare en möjlighet att tänja begreppet i syfte att passa våra teoretiska syften, men det återkommer jag till senare.

Den andra typen av begreppsanalys är den deskriptiva.³⁶ Den deskriptiva typen syftar till att fastställa ett begrepps exakta naturliga eller sociala typer. Fokus ligger istället på extension, vilket är den eller de saker som begreppet refererar till. På så sätt finns det en relation mellan begreppet och den faktiska verkligheten. Haslanger beskriver det som:

...the goal is to determine the (natural) kind, if any, we are referring to
(or are attempting to refer to) with our epistemic talk.³⁷

Haslanger talar här om en naturlig typ men menar också att det inte behöver röra sig om en naturlig eller fysisk typ utan lika gärna kan röra sig om en social. Som jag redan har påpekat ses familjen som en *naturlig* enhet. Det blir då intressant vad som karakteriserar familjen som just en naturlig och inte social enhet. Den deskriptiva typen kommer därmed främst att användas i analysdelen.

Den tredje typen är ”analytical approach” där den centrala frågan är vad det finns för syften med att använda ett visst begrepp och varför vi ens har dessa olika typer av koncept.³⁸ Haslanger menar att vi har både ett kognitivt och ett praktiskt syfte när vi använder vissa begrepp. Hjälper begreppet oss att uppnå vårt syfte? Om det gör det hjälper det oss också att få en ökad konceptuell förståelse? Haslanger säger då följande:

On this approach, the world by itself can't tell us what gender is, or
what race is; it is up to us to decide what in the world, if anything,
they are.³⁹

Det är här som teoretiker har sin utgångspunkt i en konceptuell typ för att sedan övergå till en analytical approach. Samtidigt så kan en teori som omdefinierar ett begrepp ge människor en ökad

³⁶ Ibid.

³⁷ Ibid., 33.

³⁸ Ibid., 33-35.

³⁹ Ibid., 34.

förståelse för begreppets sociala typ och på så sätt leda till en förändring i den allmänna uppfattningen av begreppet. Det i sig kan också vara ett politiskt och teoretiskt syfte. En fråga som man då bör ställa sig, enligt Haslanger, är: vad ska min teori och analys leda till?

Relationen mellan de begrepp och den värld vi lever i kan uttryckas så som följer:

The issue is not just what words we should use, and who gets to say what words to use, but who we take ourselves to be, and so, in some sense, who we are.⁴⁰

Det inbegriper också sociala kategoriseringar, så som grupper. Det kan både figurera som en deskriptiv funktion men även som ett retoriskt sådant. Det blir givetvis intressant i relation till det analysobjekt som familjen utgör i min uppsats. Det är också ett av de sätt som begreppsanvändning påverkar den faktiska verklighet som vi lever i och de identiteter som vi har. I den här klassificeringen av grupper åberopas vissa normer och förväntningar på människor. Därmed påverkar också begreppen vilka normer och förväntningar som vi har på människor.

För att kunna svara på den frågan måste jag veta vad jag vill att de begrepp som jag använder ska uppnå. På så sätt ger den här metoden utrymme för självreflektion över den egna begreppsanvändningen. Jag kommer främst att använda mig av analytical approach i min argumentation för en individuell föräldraförsäkring då jag kommer att använda mig av frihet som icke-dominans för att uppnå ett teoretiskt syfte och lösa de teoretiska problem som finns i frågan om relationen mellan grupprättigheter och individuella rättigheter. Den här metoden tvingar mig då att vara medveten om hur jag använder begreppet och varför. Dessutom kräver den här metoden att det finns en uppmärksamhet på vilken av de tre typerna som analyseras. På så sätt måste det finnas en medvetenhet om vilken av de tre typerna det är som figurerar i texten för tillfället. Det kan också vara på sin plats att påpeka att Sally Haslanger förespråkar att teorin ska leda till normativa resultat och kunna användas i arbetet för motverka samhällsproblem.⁴¹ På så vis blir det här en kraftfull teori om olika typer av begreppsanalys.

⁴⁰ Ibid., 47.

⁴¹ Ibid., 35-37.

3. Tidigare forskning

Mycket av den tidigare forskning som rör den svenska föräldraförsäkringen gör det i en kontext av jämställdhet och genus. I frågan om jämställdhet är frågan om varför uttaget av antalet ledighetsdagar är så ojämnt fördelade mellan kvinnor och män. Det finns givetvis olika teoretiska utgångspunkter för att angripa en sådan fråga. Ett exempel är ett ekonomiskt perspektiv där orsaken anses vara arbetssituationen för föräldrarna alternativt den ekonomiska situationen inom familjen.⁴²

Roger Klinth väljer att studera föräldraförsäkringen ur ett historiskt perspektiv, och då främst papprollen.⁴³ I hans avhandling visar han på att den politiska ambition som fanns att öka pappornas uttag av ledighetsdagar aldrig prioriterades. På så sätt har mäns engagemang alltid setts som frivilligt medan kvinnors engagemang har setts som nödvändigt och självklart. Dock menar Klinth att staten, genom olika förändringar i lagstiftningen, har ställt krav på män och haft förväntningar på dem. Förväntningar om att en ändrad lagstiftning ska leda till ökad jämställdhet.

Politiska åtgärder och lagstiftningar får även konsekvenser i människors vardagliga liv. Sociologen Anders Cronholm har genom enkätundersökningar och kvalitativa intervjuer under perioden 1992-1999 studerat pappors upplevelser kring sin föräldraledighet.⁴⁴ Där beskriver ett flertal av papporna att de inte uppfattade någon markant skillnad mellan moderskapet och faderskapet. Samtidigt så vittnar majoriteten av dem att de under ledigheten tog ett större ansvar för hushållssysslor än vad de annars gjorde. Vissa menade att de också fick nya insikter som ledde till att de blev motiverade till att ta det här större ansvaret.

Av det ovanstående går det att förstå att föräldraförsäkringen har studerats ur ett flertal olika perspektiv och teoretiska utgångspunkter. Det perspektiv som däremot inte har varit speciellt närvarande är rättighetsperspektivet. Det figurerar i princip bara när det talas om barns rättigheter i utredningen av föräldraförsäkringen som kom 2005.⁴⁵ Att studera föräldraförsäkringen med utgångspunkt i ett rättighetsperspektiv som inkluderar även föräldrarna skulle därför kunna bidra med ett nytt perspektiv på problemet och potentiella lösningar. Den icke-diskrimineringsgrund som finns i ett rättighetsperspektiv inkluderar även hbt-familjer något som inte har fått speciellt stort utrymme innan.

⁴² Meyer, Anna, *Studies on the Swedish Parental Insurance*, Department of Economics, 2007.

⁴³ Klinth, Roger, *Göra pappa med barn: Den svenska pappapolitiken 1960-95*, Boréa, Umeå, 2002.

⁴⁴ Chronholm, Anders, *Föräldraledig pappa: Mäns erfarenheter av delad föräldraledighet*, Göteborg University, 2004.

⁴⁵ SOU 2005:73. Föräldraförsäkringsutredningen, *Reformerad föräldraförsäkring: kärlek, omvårdnad, trygghet : betänkande*, Fritze, Stockholm, 2005.

4. Familjen och individen i föräldraförsäkringen

I det här avsnittet kommer jag att utifrån Sally Haslangers tre olika typer av begreppsanalys att analysera de olika förarbeten som är primärmaterial för den här uppsatsen. Störst fokus är på de två typerna deskriptiv och konceptuell. Jag har valt att dela upp analysen i tre delar; den första berör de förarbeten som rör beslutet om att införa en föräldraförsäkring, den andra berör beslutet om att binda trettio dagar till pappan och det tredje är en jämförelse av de båda. Jag vill här betona att jag har varit väldigt mån om att inte lägga in en egen diskussion eller värdera argument utifrån min egen position. På så vis vill jag att den här delen ska kunna läsas och tas i beaktning oberoende om läsaren identifierar sig med min teoretiska utgångspunkt eller ej. Jag vill också göra läsaren uppmärksam på att de olika definitioner och sätt att använda begreppen jämställdhet och jämlikhet inte är mina utan de förekommer på det här sättet i materialet.

4.1 1974 - När föräldraförsäkringen infördes

Med proposition 1973:47 bestäms det att den dåvarande moderskapsförsäkringen ska ersättas med en föräldraförsäkring.⁴⁶ En av de anledningar som anses väga tungt är den samhällsförändring som bedöms pågå. Den består främst av att unga kvinnor i större utsträckning än tidigare generationer väljer att förvärvsarbeta. Den socialdemokratiska regeringen ser det som något positivt som kommer leda till ökad jämställdhet mellan kvinnor och män. Det är även politikernas ansvar att skapa förutsättningar som är gynnsamma för en sådan utveckling. Ett problem som då identifieras är den långa bortovaro av kvinnor i arbetslivet i samband med födsel och de så kallade småbarnsåren och föräldraförsäkringen får därmed inte fungera uppmuntrande för kvinnor att stanna hemma.

En övergång från moderskaps- till föräldraförsäkring skulle på så vis kunna bidra till att göra kvinnor mer attraktiva på arbetsmarknaden. Det finns alltså en politisk ambition att få ut kvinnor i arbetslivet och göra dem attraktiva att anställa för en potentiell arbetsgivare. På så sätt tenderar också frågor om jämställdhet att fokusera på kvinnans underordning gentemot mannen och hur det skulle vara möjligt att hjälpa henne med politiska medel. Det finns en tanke om att hennes inträde på arbetsmarknaden ska hjälpa henne att ge henne de ekonomiska medel, makt och frihet som mannen redan anses besitta. Jag vill här betona att definitionen av jämställdhet är jämlikhet mellan könen, vilket är en deskriptiv typ då det försöker utreda begreppets sociala karaktär. Begreppet

⁴⁶ Proposition. 1973:47, *Angående förbättrade familjeförmåner inom den allmänna försäkringen.*

jämställdhet knyts på så vis till en idé om att det finns en könsmaktsordning i samhället som missgynnar kvinnor. Att arbeta för ökad jämställdhet blir då att ge kvinnor det män redan har. Det tyngst vägande argumentet för att införa en föräldraförsäkring blir att skapa förutsättningar som inte binder kvinnor till hemmets sfär. Därmed införs föräldraförsäkringen som ett sätt att ge båda föräldrarna ett mer delat ansvar, något som tidigare har fallit på mödrarna i och med moderskapsförsäkringen. Istället för att ha betonat kvinnans möjlighet att komma ut i arbetslivet hade det varit möjligt att från politiskt håll istället ha betonat faderns möjlighet att få vara delaktig i sitt barns uppväxt.

Det kan här vara viktigt att förstå hur politikens roll uppfattas i relation till den samhällsutveckling som anses pågå. Det finns en föreställning om att samhällsutvecklingen, politiska insatser och familjernas levnadsförhållanden verkar som i ett slags cirkulärt påverkanssystem där de påverkar varandra på ett sätt som gör att det inte är möjligt att säga vad som orsakar vad.⁴⁷ På så sätt blir politikens roll en kugge i ett större system. Politiken måste då både följa samhällsutvecklingen och den situation som familjer befinner sig i samtidigt som politiker har makt att också förändra och påverka. Därmed får också samhällsutvecklingen en central roll i motiveringen till att införa föräldraförsäkringen samtidigt som föräldraförsäkringen i sig anses kunna bidra till en förändring i form av ökad jämställdhet och bättre ekonomisk situation för barnfamiljer.

Familjen blir, i och med föräldraförsäkring, en enhet även i fråga om vården av barnet.⁴⁸ Övergången från moderskapsförsäkring (som tillföll modern) till föräldraförsäkring (som tillfaller båda föräldrarna) innebär en övergång från att ansvaret för barnet primärt har varit moderns till att tillerkännas båda föräldrarna. Det bör här påpekas att med föräldrar så menas en mamma och en pappa. Ansvaret för familjen anses vara en fråga om jämställdhet där det finns en politisk ambition att: "...verka för ökad jämställdhet mellan män och kvinnor i fråga om ansvaret för familjen..." samt att: "...tillerkänna fadern en mer framträdande roll för barnets utveckling...".⁴⁹ På så vis ändras också synen på att män primärt skulle vara familjeförsörjare, något som kvinnor nu anses kunna vara, och tillerkänns en plats som en vårdande förälder i familjen, något som tidigare främst har varit kvinnans uppgift.

Synen på familjen ändras därmed från att ha haft traditionella stereotypa könsroller till att suddas ut dessa gränser. Därmed övergår det också från att ha setts som naturlig till att snarare ses

⁴⁷ Familjepolitiska kommittén, *Familjestöd: betänkande*, Stockholm, 1972, 198-203.

⁴⁸ Proposition. 1973:47, *Angående förbättrade familjeförmåner inom den allmänna försäkringen*.

⁴⁹ *Ibid.*, 30.

som social, och som något som går att förändra. På så sätt handlar jämställdhet inte bara om att hjälpa kvinnor att uppnå den position i samhället som män har utan även att hjälpa män att ta sig in i traditionellt kvinnliga sfärer. Den anledningen som uppges till att män ska kunna ta på sig den omvårdande rollen i familjen är främst för att hjälpa kvinnan.

Fadern skulle tidigt lära sig att vänja sig vid vårdarbetet, vilket säkerligen skulle göra det lättare att tillämpa en mer balanserad arbetsfördelning mellan föräldrarna även i fortsättningen under barnets uppväxttid.⁵⁰

Kvinnan identifieras därmed som den som är i underläge medan de åtgärder som gör att mannen ska kunna få en större tillgång till familjen mer är som en extra konsekvens av det politiska arbetet för att ”hjälpa” kvinnor. Kvinnans och mannens situation både i och utanför familjen identifieras som icke jämställd och lösningen är att stärka kvinnors position. På så sätt ses familjen dels som en enhet men som består av individer där det inom familjen kan finnas en ojämn fördelning av olika typer av resurser.

Det kan vara på sin plats att påpeka att det görs en skillnad på formell och reell jämställdhet i förarbetena där föräldraförsäkringen ses som:

...ett led i en politik som syftar till att genom åtgärder på olika områden främja en ökad jämställdhet inte bara formellt utan även reellt mellan män och kvinnor i hemmet, arbetslivet och samhället.⁵¹

Jämställdhet är därmed inte en fråga som enbart handlar om lagstiftning utan även om hur enskilda individer handlar i det stora systemet. Med en sådan politisk ambition går det inte att låta politiken enbart röra sig i den offentliga sfären. Föräldraförsäkringen blir därmed ett sätt att påverka vad som anses vara en grupp som nästan enbart rör sig i en privat sfär.

Även om familjen ses som en del i en struktur som förtrycker enskilda individer, i det här fallet kvinnor, ses familjen också som en enhet som inte helt och fullt kan vara föremål för politisk kontroll. Det är ett av de tyngsta argumenten för att det inte i lagstiftningen ska bestämmas hur länge varje enskild förälder ska vara hemma med barnet. I propositionen står det att föräldrarna ska: ”...i största möjliga mån själva få avgöra vem av dem som skall stanna hemma för att vårda barnet.”⁵² Familjens *frihet* betonas och beskrivs som att föräldrarna *tillsammans* bestämmer. På så vis blir den förståelsen av frihet en konceptuell typ, som främst handlar om att staten inte ska

⁵⁰ Familjepolitiska kommittén, *Familjestöd: betänkande*, Stockholm, 1972, 224.

⁵¹ Ibid., 42.

⁵² Proposition. 1973:47, *Angående förbättrade familjeförmåner inom den allmänna försäkringen*, 20.

blanda sig i frågor som rör familjen. Den brist på jämställdhet mellan föräldrarna som tidigare har varit i fokus anses inte längre vara relevant. Samtidigt står det att:

...den arbetsfördelning mellan män och kvinnor som nu präglar samhället låser fast såväl män som kvinnor i skilda roller och försvårar en fri personlig utveckling.⁵³

Även om det skapas bättre möjligheter för män och kvinnor att dela på ansvaret för barnet kräver det ändå en stor medvetenhet hos föräldrarna, en jämn maktfördelning och en vilja att dela lika mellan de båda parterna. Här finns inte enbart en konceptuell förståelse av frihet utan även frihet definierat som positiv frihet i fråga om individens autonomi. Kvinnor behöver hjälp att bli fria!

I den här avvägningen måste det givetvis avgöras vilket värde som är viktigast att skydda. Om vi har gjort analysen att många familjer inte är jämställda och vi väljer att betona det som ett starkt argument för att införa en föräldraförsäkring kan det tyckas märkligt att vi inte värnar jämställdhet längre ifråga om familjens frihet. Å andra sidan kanske vi anser att familjens frihet väger tyngre än jämställdhet, och då blir konsekvensen en viss svacka i argumentationen. Det blir alltså svårt att på samma gång värna om jämställdhet och familjens frihet, då den senare tenderar att resultera i en icke jämlik relation mellan mannen och kvinnan i familjerelationen.

Det innebär att man till viss del frångår det cirkulära påverkanssystemet. Det är möjligt att en större politisk insats hade genererat en snabbare samhällsutveckling och en förbättrad situation för familjen i den mening att det potentiellt hade kunnat hjälpa olika medlemmar av familjen att bli jämlika. Samtidigt hade det inneburit en kränkning av familjen självstyre. Genom att skapa en förutsättning men inte tvinga finns det en ambition om att skapa ett klimat som underlättar för män att vara hemma och kvinnor att ta sig ut på arbetsmarknaden. Det finns på så vis en ambition att förändra de normer som finns i samhället. Samtidigt innebär det också att om vi väljer att ge gruppen frihet att bestämma över sig själv kan det kränka vissa individer i gruppen, vilket är fullt möjligt att tänka sig i fallet med föräldraförsäkringen. Därmed trumfar gruppen individen.

4.2 1995 - Pappamånaden

År 1995 införs trettio dagar som är öronmärkta för pappan, den så kallade pappamånaden.⁵⁴ Ett av familjepolitikens främsta syften anses vara att ”främja jämställdhet mellan män och kvinnor” och

⁵³ Ibid., 35.

⁵⁴ Proposition. 1993/94:147, *Jämställdhetspolitiken: delad makt - delat ansvar*, 63-73.

föräldraledigheten ska vara ”ett delat ansvar”.⁵⁵ Samtidigt ser realiteten annorlunda ut då kvinnorna, år 1992, tog ut 90 procent av föräldrapenningsdagarna. Ur ett politiskt perspektiv ses det som ett hinder mot att öka jämställdheten mellan män och kvinnor. På så sätt har de ökade möjligheter för pappor att vara hemma i och med föräldraförsäkringen inte ”i någon större utsträckning ändrat traditionella familjemönster”.⁵⁶ Det delade ansvar och de gemensamma rättigheterna som föräldrarna har genom lagstiftning ger ändå inte det reella delade ansvaret och den formella jämställdheten leder inte till någon reell. Med formell jämställdhet menar författarna den, i det här fallet, juridiska och med reell den faktiska verkligheten.

Den som anses vara förloraren av den obalans som finns i uttaget av föräldraledighetsdagar är papporna. Det påstås att det bland barnen finns en saknad efter papporna som kan få konsekvenser även i deras vuxna liv.⁵⁷ Pappan ses som en vuxen som spelar en avgörande roll i barnets liv (precis som modern). Relationen till pappan och hur det påverkar barnet beskrivs så här:

...för då riskerar sonen att för alltid förbli barn och inte bli vuxen.
Säkert är det en allmängiltig risk för de pojkar i vårt samhälle som mister kontakten med sina fäder. Sant är att det inte endast gäller söner utan också döttrar.⁵⁸

Det föreligger då en diskrepans mellan pappans relation och påverkan på söner och döttrar. Pappans relation till sonen handlar främst om att fungera som ett manligt ideal och hjälpa sonen att skapa en manlig identitet medan relationen till dottern främst ska hjälpa henne att skapa en kvinnlig identitet och självkänsla. På så vis har mamman och pappan två olika roller i familjen som kompletterar varandra, vilket också gör det viktigt att båda är hemma med barnet. För att utvecklas till en vuxen individ behöver barnet båda föräldrarna, både en pappa och en mamma. De två föräldrarna representerar ”två olika världar, två olika förhållningssätt”, som då är knutet till deras kön.⁵⁹

Citatet som författarna använder sig av för att dra den här slutsatsen är hämtat från en intervju med författaren Göran Tunström om hans relation till sin (frånvarande) pappa. Författarna till rapporten menar att den här intervjun är representativ och gör det möjligt att dra generella slutsatser. Det är ett typiskt exempel på en felaktig generaliseringen. Det är omöjligt att dra

⁵⁵ Ibid., 63.

⁵⁶ Ibid., 64.

⁵⁷ Sverige. Arbetsgruppen om papporna, barnen och arbetslivet., *Pappagruppens slutrapport*, Fritze, Stockholm, 1995, 19-30.

⁵⁸ Ibid., 19.

⁵⁹ Ibid., 51.

slutsatsen att alla barn eller främst pojkar som växer upp utan sin pappa inte blir vuxna utifrån en persons upplevelse.

Familjen som sådan spelar givetvis en stor roll i föräldraförsäkringen. Familjen anses bestå av tre olika delar; kvinnan/modern, mannen/fadern och barnet.⁶⁰ Det sätts ett likhetstecken mellan familj och kärnfamilj, där kärnfamiljen ses som en naturlig enhet. I pappagruppens slutrapport står det att: ”Ytterst är det en biologi som finns bakom föräldraskapet och kärnfamiljen.”⁶¹ Familjen bygger då först och främst på den biologi och vilja till fortplantning som ligger bakom dess skapelse. Ett sådant resonemang förutsätter att familjen främst är en biologisk enhet och naturlig i sin existens. Dessutom exkluderar en sådan bild andra familjekonstellationer som exempelvis består av ett homosexuellt par eller en ensamstående förälder då dessa inte anses vara av naturlig art. Att familjen som grupp skulle vara en naturlig enhet motsätter en lösare identifiering av gruppen med olika typer av familjer. Att mena att en typ av familj är naturlig är att samtidigt mena att andra typer av familjer är onaturliga. Därmed menar författarna att den deskriptiva typen av begreppet familj är en naturlig typ som karakteriseras av vissa biologiska egenskaper. Det leder givetvis till att vissa grupper inte ryms inom begreppet, men hade kanske gjort det om vi hade identifierat familjen som en social typ.

Det här sättet att se på familjen som en naturlig enhet är förenlig med på vilket sätt som olika ”naturliga karaktärsdrag” förknippas med män och kvinnor. Jämställdhet beskrivs snarare som än fråga om respekt för olikheter mellan könen, än som jämlikhet mellan könen. Det är möjligt att den definitionen av jämställdhet bottenar i en konceptuell typ men den används i förarbetena som en analytical approach då den fyller ett teoretiskt syfte för att argumentera för att det både är och bör vara skillnader mellan könen. Kvinnor är av naturen på ett visst sätt medan männen av naturen är på ett annat sätt. Det får inte förstås som något normativt utan som en naturlig sanning som vi måste förhålla oss till. Konsekvensen av det inom familjen är att kvinnor och män kompletterar varandra och måste tillåtas att göra det. Tillsammans måste de dela på uppfostrarrollen. Konsekvensen blir också att stort fokus i rapporten ligger vid ”manlighet” och att det inte är omanligt att ta hand om barn. Det är lika naturligt för män att ta hand om barn som det är för kvinnor, män gör det bara på ett annorlunda sätt. ”Pappa och mamma har delvis olika funktioner för det lilla barnet och förvisso också för det större barnet.”⁶² Därför finns det också en rädsla för vad som kallas för

⁶⁰ Proposition. 1993/94:147, *Jämställdhetspolitiken: delad makt - delat ansvar*, 63-73.

⁶¹ Sverige. Arbetsgruppen om papporna, barnen och arbetslivet., *Pappagruppens slutrapport*, Fritze, Stockholm, 1995, 36.

⁶² Ibid., 84.

”jämlighetstanken” och att den ska tvinga män och kvinnor till att bli något som de egentligen inte är.

Den här typen av resonemang och synsätt innebär givetvis att hbt-familjer exkluderas från att överhuvudtaget ses som en familj, då de inte lever upp till de kriterier som anses behövas för att kunna räknas som en familj. Det talas om att en förälder inte får bli en ”mappa”, alltså när föräldern blandar vad som ses som en papparoll med en mammaroll. Det anses vara förvirrande och skadligt för barn i deras egen könsutveckling. Det skapar givetvis en negativ bild av föräldrar som lever i en samkönad relation men även av föräldrar som inte är traditionellt manliga eller kvinnliga.

Genom att definiera familjen som en kärnfamilj, bestående av olika delar som tillsammans skapar gruppen och gör den unik, ges familjen ett visst värde. Samtidigt som familjens värde och rätt till självbestämmande erkänns anses det lagutrymme som familjen har getts för att föräldrarna ska kunna dela på föräldraförsäkringen inte förvaltas på ett korrekt sätt. Dels får inte pappor den tillgång till barnen som de anses behöva för att både de och barnen ska kunna utveckla ett känslomässigt band till varandra. Dels kommer inte kvinnor ut på arbetsmarknaden på samma premisser som män samtidigt som de gör det mesta av hushållsarbetet. Det innebär att det blir en ojämn fördelning av makt och en ojämn fördelning av ekonomiska resurser.⁶³ Den frihet som har getts till familjen leder inte till att individerna i familjen får tillgång till den frihet i lika stor utsträckning, vilket är ett av argumenten för att just införa de trettio öronmärkta dagarna för pappor.

Att familjen fortfarande ska ha en möjlighet att välja hur de ska dela upp ledigheten mellan de två föräldrarna betraktas fortfarande som en viktig fråga. En motivering till att fortfarande ge familjen denna frihet är att tvång inte leder till den normförändring som politikerna är ute efter. Att dela upp dagarna mellan föräldrarna skulle leda till att både familjen som enhet men även individerna i familjen skulle få sin frihet inskränkt. Frihet ses därmed som något som endast kan uppnås om den politiska och statliga makten lämnar ett utrymme för familjen att själva bestämma om det som rör dem i den privata sfären.

De orättvisor och brist på jämställdhet som har identifierats knyts på så vis inte ihop med den frihet som familjen har. Snarare handlar det om attityder hos kvinnor och män. Problemet anses vara att kvinnor i för stor utsträckning inte tillåter män att vara hemma medan män inte kämpar för sin sak då de inte tycker att det är speciellt manligt. Familjens frihet blir därmed en fråga som inte kan knytas med olika maktstrukturer eller resursfördelning mellan olika individer inom familjen. Det som främst värnas är gruppen som sådan, där varje gruppmedlem tillför något unikt men som inte har samma värde om det inte sammanfaller med varandra. De problem som identifieras är inte

⁶³ Proposition. 1993/94:147, *Jämställdhetspolitiken: delad makt - delat ansvar*, 65-70.

problem som rör frihet utan problem som rör ansvarsfördelning mellan de båda föräldrarna som båda är värdefulla för att familjen ska kunna existera. Det synsättet innebär att det blir logiskt rimligt att ge gruppen frihet och inte individen.

4.3 Gruppens frihet i konflikt med jämställdhet

Synen på familjen och vilken grupp som kan räknas som en familj skiljer sig inte åt vid de två olika tidpunkterna. Vad som kallas för kärnfamilj är den grupp som ses som föremål för föräldraförsäkringen. Det finns däremot en viss skillnad i hur stort fokus som läggs vid legitimeringen av familjen definierad som kärnfamilj. I förarbetena från 1973 antas det som självklart att en familj består av en mamma, en pappa och ett eller flera barn. Däremot börjar en idé om att relationerna i familjen är av en mer social karaktär ta form. 1995 krävs det en större förklaring och explicit legitimering av kärnfamiljen även om författarna fortfarande är lika säkra på sin sak. Det ges ett större utrymme för att förklara varför kärnfamiljen ser ut som den gör; den naturliga enheten och biologins betydelse.

År 1973, till skillnad från 1995, var det inte heller möjligt att tänka sig familjer som bestod av ett homosexuellt par då homosexualitet fortfarande ansågs vara en sjukdom. Även om sjukdomsstämpeln är upphävd år 1995 ses fortfarande hbt-familjer som något onaturligt, då de avviker från ett slags biologisk norm. Samma sätt att lägga en normativ värdering finns kring familjer som består av en ensamstående förälder eller andra typer av konstellationer. På så vis ses inte familjen som en social konstruktion utan något som är biologiskt betingat. Den deskriptiva definitionen av en familj är därför som en naturlig typ.

Att mena att familjen skulle vara en naturlig enhet ger vissa argumentationsmässiga premisser då det kräver att den består av naturliga beståndsdelar. Att vara mamma, pappa och barn är då något som baseras på biologi där de olika typerna i familjen karakteriseras av olika biologiska egenskaper. En mamma har därmed en viss, biologiskt determinerad, uppsättning av egenskaper. Detsamma gäller givetvis även för pappor och barn. I familjen finns det då också utrymme för dessa olikheter att komplettera varandra, vilket gör familjen till en unik grupp som är något mer än dess enskilda delar. Det finns då en syn på kvinnor och män, mammor och pappor, som av naturen olika.

1973 anses inte skillnader mellan män och kvinnor bero på biologiska olikheter mellan könen utan vilken maktposition de två könen har i samhället. Att kvinnor tar en större del av ansvaret för hemmet och familjen anses bero på sociala föreställningar och de hämmande förutsättningar som det skapar för kvinnor. Det talas om ”traditionella roller” som kvinnor och män fastnar i, roller som 1995 förklaras och delvis försvaras genom att de har ett biologiskt ursprung.

Om skillnaden mellan män och kvinnor bottnar i en orättvis struktur i samhället, som författarna till förarbetena från 1973 menar, som förfördelar kvinnor och innebär att de nekas tillgång till objekt som anses vara värdefulla finns det en möjlighet att genom politiska åtgärder förändra samhället. Anledningen till att kvinnor, traditionellt sett, tar hand om barnet beror inte på att de är bättre lämpade för det utan för att samhällsstrukturen tvingar kvinnor till att göra det. Synen på vad som skiljer de två könen åt och det moraliska anspråket i att förändra situationen för kvinnor och män ser därför olika ut år 1973 och 1995.

1995 sker det en viss individualisering av föräldraförsäkringen i form av att trettio dagar är bundna till pappan. Ändå fortsätter föräldraförsäkringen att fungera som en grupprättighet i och med att familjen fritt ska få välja hur dagarna ska delas upp, vilket är ett arv från när föräldraförsäkringen infördes. Varför ska då föräldraförsäkringen vara en grupprättighet? När föräldraförsäkringen är en grupprättighet ger det ett utrymme för föräldrarna att fritt dela på dagarna. Om den istället skulle vara en individuell rättighet försvinner den möjligheten, något går förlorat om föräldraförsäkringen skulle individualiseras.

Familjen anses därtill vara en unik enhet vars frihet måste värnas. Familjen och den privata sfär som den utgör är ett värde som politikerna vill skydda. Det kan tyckas stå i kontrast med tanken om jämställdhet, då just familjen och den maktstruktur som finns inom den kan ses som ett hinder. Det kan tyckas vara en motsägelse att säga sig vilja uppnå reell jämställdhet och samtidigt vilja värna om familjens frihet. Dessa två värden är på så sätt oförenliga. Att värna om familjens frihet blir då att värna om den kultur som finns inom familjen, och som kan se olika ut i olika familjer. Att hävda något sådant blir då att tillerkänna familjen en status som en unik grupp. Kulturen inom en familj blir då något unikt som måste skyddas från samhällets påverkan. Det blir då givetvis en paradox att samtidigt hävda något sådant och att det ska finnas en politisk ambition att uppnå reell jämställdhet *inom* familjen. Det kräver att familjens sfär inte kan vara fri från inblandning.

Den här paradoxen skulle gå att lösa med det resonemang kring och definition av jämställdhet som finns i förarbetena från 1995. Utgångspunkten är här den unika enhet som kärnfamiljen utgör och som består av en mamma, en pappa samt ett eller flera barn. Att de olika medlemmarna i familjen har olika egenskaper som kompletterar varandra innebär att det inom familjen skapas en unik kultur. Jämställdhet, definierad som respekt för könsens olikheter, innebär inte ett hot mot kärnfamiljen och dess struktur. För att ett sådant resonemang ska vara hållbart krävs det att vi (1) tillerkänner kärnfamiljen en unik status som en naturlig enhet och (2) accepterar den här definitionen av jämställdhet.

Frihet handlar då om att ge familjen som en grupp frihet och inte varje enskild medlem individuell frihet. Genom att tillerkänna familjen denna unika roll blir det inte möjligt att reducera familjens frihet till individuell frihet inom familjen. Frihet innebär då, som jag tidigare har nämnt, att inblandning från externa aktörer blir illegitimt. Den enskilda individens frihet kan på så sätt inte garanteras då gruppens frihet trumfar. Det kan givetvis leda till att olika gruppmedlemmars grad av frihet varierar då någon eller några gynnas medan andra missgynnas. Traditionellt sett är det kvinnor som har missgynnats medan det i förarbetena från 1995 står att även män kan missgynnas. På så vis handlar det inte enbart om ett könsförtryck utan om vilken av parterna som har en svag förhandlingsposition. Barnet är då givetvis en utsatt medlem i familjen.

Frihet kopplas därmed inte ihop med andra begrepp, så som jämställdhet, i förarbetena. Det anses inte finnas någon koppling mellan frihet och jämställdhet, i en begreppslig mening, utan de är obundna till varandra. Frihetsbegreppet används i en konceptuell mening med en vag betydelse som både går att tolka som att familjens frihet ska vara deras rätt att slippa påverkan från yttre aktörer men också något slags autonomi. Det görs inte någon tydlig definition av frihet vilket är intressant i sig då det innebär att författarna antar att en form av negativ frihet är så självklar att den inte behöver definieras. Det går att jämföra med den poäng som görs av att definiera jämställdhet som respekt för olikheter mellan könen, vilket får en både politisk och argumentationsmässig poäng.

5. En individuell föräldraförsäkring

Det här avsnittet utgörs av en argumentation för en individuell föräldraförsäkring baserat på de tidigare avsnitten. Jag väljer här att dela upp argumentationen i tre delar där den första berör konflikten mellan individuella rättigheter och grupprättigheter. Den andra delen berör relationen mellan frihet för gruppen, individens frihet och frågan om jämlikhet mellan könen. Den tredje delen är en sammanfattning av de tre viktigaste skälen till varför föräldraförsäkringen bör vara individuell. När jag talar om jämlikhet använder jag den definition jag tidigare har presenterat i kap. 2.2. Jämställdhet definierar jag som jämlikhet mellan könen och den definition av frihet som jag använder mig av är frihet som icke-dominans.

5.1 Individen och kollektivet

Som vi har sett är den rättighet som föräldraförsäkringen utgör en genuin kollektiv rättighet. Det finns därmed något som skulle gå förlorat om föräldraförsäkringen skulle göras om till en individuell rättighet. Den premissen går att acceptera utan att det med nödvändighet behöver betyda att det är moraliskt försvarbart. Bara för att det finns en grupprättighet betyder det inte att den är naturgiven. Om vi finner de värden som hamnar i konflikt med grupprättigheten mer värdefulla kan det vara rimligt att omvandla grupprättigheten till en individuell rättighet. Jag kommer att ha min teoretiska utgångspunkt i Susan Moller Okins resonemang som jag tidigare har presenterat men kommer att frångå den till viss del.

Jag skulle här vilja göra en poäng av de tre möjliga positionerna och vilken position som får iklä sig den defensiva rollen. Jag vill påstå att kommunitaristernas position i fråga om grupprättigheter är extrem i den mening att det får starka teoretiska konsekvenser. I och med deras starka antaganden rörande relationen mellan gruppen och individen, borde det rimligtvis vara den defensiva positionen. Vad som är det centrala med en sådan teoretisk poäng är givetvis att den som inte är i den defensiva positionen är den som har makten att sätta agendan. Kommunitaristernas position får som sagt starka teoretiska konsekvenser i den mening att gruppen alltid sätts framför individer när det blir en konflikt mellan värden som rör gruppen och frågor som rör individuella rättigheter. Därmed blir det också legitimt att kränka vissa individers rättigheter för att värna om värden inom gruppen. Den här positionen blir ett teoretiskt problem i en diskussion som rör potentiella konflikter mellan grupprättigheter och individuella rättigheter i kontexten av mänskliga rättigheter. Kommunitaristernas position visar på den extrema position som en som förespråkar grupprättigheter måste inta.

Jag finner inte att Kymlickas position är speciellt tillfredsställande som lösning på att föräldraförsäkringen bör fortsätta vara en grupprättighet, då han menar att individuella fri- och rättigheter måste trumfa grupprättigheter. Konsekvensen blir, i det här fallet, att grupprättigheten måste slopas. Det innebär att om vi ska argumentera för att föräldraförsäkringen ska vara en grupprättighet *måste* vi inta samma position som kommunitaristerna. Den mellanväg som Kymlickas resonemang utgör blir därmed inte möjlig i den här kontexten och vi hänvisas på så vis till att inta en extrem position.

Konflikten ligger därmed i vilka värden som vi anser värda att skydda och på så sätt ska prioriteras. Jag delar uppfattning med författarna till förarbetena om att det stora problemet med föräldraförsäkringen är att den inte har lett till en ökning av reell jämställdhet utan snarare bara formell. Ända sedan moderskapsförsäkringen omskapades till föräldraförsäkringen år 1974 har föräldraförsäkringen varit en grupprättighet där familjen har varit rättighetsbärare. Bara för att det är en grupprättighet och att det inte har skett någon ökning av jämställdheten innebär det inte att grupprättigheter per automatik är dåliga. Jag skulle ändå vilja påstå att det finns en koppling.

I sitt påstående att familjen i sin patriarkala struktur kränker vissa medlemmar, menar Moller Okin att familjen också fungerar som en institution som hjälper till att upprätthålla det genussystem som finns i samhället.⁶⁴ På så vis får den biologiska skillnaden som finns mellan män och kvinnor en social konsekvens genom att de biologiska egenskaperna kopplas samman med antaganden om könen som ses som inneboende hos dem. Det sker alltså en insitutionalisering av de biologiska könsskillnaderna som då även förväntas vara sociala. Moller Okin gör här inte skillnad på genus och genussystem, vilket är rimligt att göra då de utgör två olika nivåer.⁶⁵ Det finns även en tredje nivå som berör genus på individnivå och därmed hur människor internaliserar genus. I frågan om familjen är alla tre nivåer relevanta, främst då de reproducerar varandra.

Om vi går med på Moller Okins analys av familjen och genussystemet blir konflikten mellan grupprättigheter som tillskrivs familjen och värden som jämställdhet giltig. Det blir då en fråga om vilket värde som ska skyddas och varför. Inbakat i den frågan finns det också ett ställningstagande för gruppen eller individen. I Moller Okins analys av genussystemet finns det ett normativt antagande om att människor inte ska bli behandlade olika eller ha olika förutsättningar beroende av kön. Moller Okin menar, till skillnad från kommunitaristerna, att familjen måste vara ett föremål för rättvisa.

⁶⁴ Okin, Susan Moller, *Justice, gender, and the family*, Basic Books, New York, 1989, 3-24.

⁶⁵ Andersson, Åsa, 'Hur rättvist är genus?: en undersökning av genus och genussystemet utifrån John Rawls rättviseteorin', *Tidskrift för politisk filosofi.*, 2002:1, s. 60-79, 2002.

Att då göra en analys och identifiera ett problem rörande bristen på jämställdhet inom familjen på det vis som görs av författarna till förarbetena resulterar i en inkonsekvens då de samtidigt värnar om familjens ojämna maktstruktur då de ger familjen en grupprättighet. På så vis intar de den mest ytterliga och mest kontroversiella positionen i frågan om grupprättigheter. Att ge familjen en grupprättighet är då att låta gruppen hemfalla till att reproducera ett genussystem som innebär ojämlikhet mellan könen. Att göra om föräldraförsäkringen till en individuell rättighet skulle inte per automatik innebära att strukturen inom familjen löstes upp men det skulle innebära en mer jämlik fördelning av makt mellan medlemmarna i familjen som mer troligt skulle resultera i ökad jämlikhet.

5.2 Frihet och jämlikhet

Att ge familjen som grupp frihet är inte bara problematiskt när det kolliderar med andra värden utan även i fråga om medlemmarnas individuella frihet. Det innebär inte per automatik att gruppens frihet delas lika mellan medlemmarna. Jag har tidigare hävdad att synen på familjens rätt till frihet, som finns i förarbetena, ligger nära definitionen av negativ frihet. Det finns dock ett teoretiskt problem som gör att det inte går att sätta ett likhetstecken, nämligen att det rör sig om en grupp. Mills frihetsdoktrin handlar om *individens* frihet, som endast är legitim då han eller hon i sin frihetsutövning inte kränker en annan individs rättigheter. När individen byts ut mot en grupp tillkommer det en aspekt av hur relationerna inom gruppen ser ut och maktrelationen blir central för hur friheten inom gruppen kommer att distribueras. Mills frihetsdoktrin blir inte längre giltig då den inte täcker alla aspekter som en grupp tillför. För att göra det resonemang giltigt som finns i förarbetena skulle begreppet negativ frihet behöva utvecklas för att kunna appliceras på en grupp.

En sådan utveckling skulle behöva ta mer hänsyn till olika relationer, vilket skulle kräva att en definition av frihet bland annat tog hänsyn till frågan om makt inom gruppen. Redan där blir det problematiskt att få det att överensstämma med negativ frihet då grundidén är att en teori om frihet endast ska beröra frihet och inte andra begrepp. Dessutom grundar sig teorin i en fråga om maktbalans mellan grupp och individ. En utveckling av den här definitionen av frihet skulle mycket väl kunna hamna i samma slutsats som Will Kymlicka; att frihet för gruppen är legitimt så länge det inte kränker individer i gruppen utan är till för att fungera som ett yttre skydd. En rimlig invändning mot en sådan slutsats är givetvis vad som ska anses vara en rättighetskränkning. Om vi erkänner frihet och jämlikhet som mänskliga rättigheter innebär det att gruppen rätt till frihet inte kan trumfa individers rätt till frihet. Konsekvensen blir en svår balans mellan respekten för individers rättigheter och gruppens förmåga att utöva sin frihet. För att ta hänsyn till individers rätt till frihet

krävs det i princip att gruppen avsäger sig sin rätt till frihet så länge som inte alla medlemmar i gruppen är enhälligt överens i frågan. Det i sin tur kräver en icke-hierarkisk grupp, något som förefaller föga troligt.

Frågan är om inte sättet som frihet används på i föräldraförsäkringen är oreflekterat och omedvetet. Jag håller inte för troligt att det resonemang som jag har presenterat är något som har diskuterats då familjen har getts den juridiska friheten att själva bestämma hur de ska fördela ledighetsdagarna mellan de två parterna. Samtidigt så är det inte teoretiskt giltigt i relation till de problem som identifieras och som handlar om en ojämn maktfördelning och brist på jämställdhet.

Ett starkt skäl för att föräldraförsäkringen ska vara individuell är alla individers lika rätt till frihet. Jag menar att ett frihetsbegrepp som tar i beaktning frågor om jämlikhet och makt löser många av de problem som författarna till förarbetena tampas med. Om frihet ger människor ett anspråk att inte bli dominerade ligger det implicit i det anspråket visa krav i frågor om makt, resursfördelning och jämlikhet. Den definition som jag väljer att använda mig av är frihet som icke-dominans. Med en sådan definition av frihet finns det inte något krav på att en frihetsinskränkning måste ha orsakats av en aktiv agent. Därmed är det fullt möjligt att familjens struktur skulle kunna inskränka individers frihet inom familjen. Det genusystem som familjen som institution hjälper till att reproducera kan på så vis fungera som en frihetsinskränkning då det hämmar individer från att tänka om sig själva på ett sätt som i sin tur hindrar dem från att exempelvis ta ut pappaledighet då de inte ser sig själva i en omvårdande roll.

Frihetsinskränkningar utgörs därmed inte bara av faktiska hinder utan kan likväl utgöras av mentala hinder, så som en internaliserad självbild. Den här typen av mentala hinder resulterar sedan i en form av självcensur i individens handlingsmönster. En kvinna som efter att amningen är avklarad vill gå tillbaka till förvärvsarbete men som inte finner det stämma överens med sin bild av vad en god kvinna och moder är, kan hindra sig själv i vad hon verkligen vill genom att tvinga sig själv att vara hemma ytterligare en tid med barnet. Sådana mentala hinder blir då givetvis ett hinder för att föräldrar ska dela lika på föräldraförsäkringen. På så vis fungerar internalisering av genus på individnivå som ett mentalt hinder och en frihetsinskränkning, vilket i sig resulterar i ojämlika förhållanden mellan män och kvinnor.

En annan aspekt av frihet som icke-dominans är att det perspektivet kräver en strukturell såväl som socioekonomisk jämlikhet. När uttaget av föräldraledighetsdagar är ojämnt resulterar det i att kvinnor (som tar ut majoriteten av dagarna) hamnar i ett ekonomiskt underläge och blir beroende av mannen för att kunna leva med samma standard som med en egen förvärvsinkomst. Den politiska ambition som fanns att föräldraförsäkringen skulle leda till en förbättrad strukturell

jämlikhet har inte besannats. Jag menar att just föräldraförsäkringen som en grupprättighet har bidragit till den utvecklingen.

De teoretiska problem som uppstår i diskussionen kring frihet och jämlikhet mellan könen går alltså att lösa med det resonemang som finns i förarbetena från 1995. Det behöver inte innebära en konflikt mellan de två begreppen frihet och jämställdhet om vi accepterar de tre följande premisserna: (1) att familjen är en naturlig enhet, (2) att män och kvinnor av naturen är olika med olika egenskaper och (3) att jämställdhet är respekt för dessa olikheter. Att då ge frihet till familjen innebär inte en konflikt med begreppet jämställdhet ifall friheten hjälper till att upprätthålla en viss struktur i familjen, den som jag tidigare har kritiserat. Den strukturen är då inte ett hinder för jämställdhet eftersom den hjälper till att bevara olikheter mellan könen. Det är tre väldigt starka antaganden som vi måste acceptera. Om vi inte vill göra det kan vi istället definiera frihet som icke-dominans vilket då gör det möjligt att värna om både frihet och jämlikhet (mellan könen).

Med allt det sammantaget innebär det att den frihet som ges till familjen inom ramen för föräldraförsäkringen fungerar som en frihetsinskränkning för individer då den resulterar i: (1) ojämna maktförhållanden mellan individer i familjen, (2) familjen som institution reproducerar stereotyper som fungerar som mentala hinder för individer och (3) skapar en ojämlik fördelning av socioekonomiska resurser och brist på strukturell jämlikhet.

5.3 Tre starka skäl för en individuell föräldraförsäkring

Frågan om föräldraförsäkringen ska vara en individuell eller en grupprättighet är inte en fråga om det ena eller andra finns eller inte. Jag har redan visat på att föräldraförsäkringen är en genuin kollektiv rättighet då den ger föräldrarna en rätt att distribuera dagar mellan sig. Om föräldraförsäkringen skulle vara individuell skulle den möjligheten inte finnas, därmed skulle något gå förlorat. Jag instämmer med det men menar att det kan vara rimligt att den rätten försvinner till förmån för andra värden som är viktigare att prioritera. Det finns tre starka skäl för en individuell föräldraförsäkring.

1. Föräldraförsäkringen i form av en grupprättighet bidrar till att förankra *familjen som en institution*. Det finns ett grundantagande om familjen som en naturlig enhet som måste skyddas från omvärlden. Jag menar att det antagandet är problematiskt då kärnfamiljen inte är av en naturlig typ utan en social. Det finns därmed ett felaktigt antagande om kärnfamiljen som leder till att andra typer av familjekonstellationer exkluderas. Dessutom bidrar den här idén till att se familjen som en enhet som ska stå utanför den sfär där rättvisa ska verka. Det gör de individer som har svaga positioner i familjen till väldigt utsatta.

2. Jag har även poängterat *den extrema position som det innebär att förespråka en grupprättighet* och att det uppstår en paradox i förarbetena då det samtidigt anses finnas en politisk ambition att arbeta för ökad jämställdhet. Det tycks vara två oförenliga värden och det krävs då att vi väljer ett. Jag menar att det finns ett moraliskt anspråk att alla människor är lika och att det kräver att vissa inte kan särbehandlas beroende av kulturella yttringar eller social kontext. Familjen kan därmed inte fungera som en plats där barn ska lära sig att reflektera kring moral och förstå rättvisa om familjen som enhet inte fungerar på ett sådant sätt. Det faller på sin egen orimlighet.

3. Det tredje skälet menar jag är *allas lika rätt till frihet*. Med ett en definition av frihet som icke-dominans förutsätter frihet jämlikhet. En sådan definition av frihet löser också den interna konflikten som finns i förarbetena om relationen mellan frihet och jämlikhet. Vilket innebär att vi inte behöver prioritera ett viktigt värde över ett annat. Det är sedan applicerbart på jämställdhet som jag har definierat som jämlikhet mellan könen.

Med de tre starka skälen menar jag att fördelarna med en individuell föräldraförsäkring väger tyngre än fördelarna med föräldraförsäkringen som en grupprättighet.

6. Avslutning och sammanfattning

Avslutningsvis vill jag betona det jag finner särskilt viktigt. Syftet med den här uppsatsen har varit att argumentera för en individuell föräldraförsäkring och analysera vilka begreppsliga antaganden och definitioner som ligger till grund för åsikten att föräldraförsäkringen bör vara en grupprättighet. Både i analysen och i min egen argumentation har jag använt mig av Sally Haslangers olika typer av begreppsanalys.

I analysen av förarbetena finns det både likheter och skillnader från de två olika tidpunkterna. Den viktigaste likheten är synen på familjen, där en familj antas vara en kärnfamilj som ses som en naturlig enhet. De finns en fast övertygelse om att föräldraförsäkringen bör vara en grupprättighet då den annars skulle kränka familjens autonomi och frihet. En skillnad som jag finner viktig att notera är den ökade betoning på familjen som naturlig enhet i förarbetena inför lagförändringen 1995. Det blir också tydligt att definitionen av, det välanvända, begreppet jämställdhet var olika vid de båda tidpunkterna. 1995 betydde inte jämställdhet längre jämlikhet mellan könen utan respekt för könets biologiska och sociala olikheter.

Analysen visar också på den paradox det innebär att ha en politisk ambition att verka för ökad jämställdhet och att samtidigt värna om familjens frihet. Det kan vara retoriskt gångbart men är inte teoretiskt giltigt då de två olika värdena kolliderar med varandra. Jag har även poängterat att det går att undvika den paradoxen om vi tillerkänner kärnfamiljen en unik status som en naturlig enhet och jämställdhet som respekt för könets olikheter. Då behöver inte längre familjens inre struktur fungera som ett hinder för ökad jämställdhet, men det är två väldigt starka antaganden.

I min argumentation för en individuell föräldraförsäkring väljer jag att omdefiniera frihetsbegreppet. I förarbetena botten frihetsbegreppet i negativ frihet som blir svårt att applicera på gruppen, vilket det görs ett försök till. Jag menar att frihetsbegreppet används på ett allt för oflekterat sätt vilket får faktiska konsekvenser i den sociala praktiken.

Jag menar då att det finns tre starka skäl för att föräldraförsäkringen bör vara en individuell rättighet. Det första är att en individuell rättighet inte hjälper till att upprätthålla familjen som en patriarkal institution på samma sätt som en grupprättighet gör. Det andra är den onödigt starka position vi väljer att inta om vi förespråkar en grupprättighet, då de värden som måste skyddas gör det legitimt att kränka vissa individer. Det tredje skälet är kvinnors och mäns lika rätt till frihet och därmed vara individer som inte blir bundna till att agera på ett visst sätt för att de tillhör en viss social kategori. De tre starka skälen menar jag väger tyngre än den möjlighet att fördela dagarna mellan föräldrarna som föräldraförsäkringen i form av en grupprättighet ger.

7. Källförteckning

Böcker:

- Andersson, Åsa, *Power and social ontology*, Bokbox Förlag, Malmö, 2007
- Berlin, Isaiah. Two concepts of liberty, i Henry Hardy (red.) *Liberty Incorporating 'Four Essays on Liberty'*, Oxford University Press, Oxford, 2002
- Chronholm, Anders, *Föräldraledig pappa: Mäns erfarenheter av delad föräldraledighet*, Göteborg University, 2004
- Familjepolitiska kommittén, *Familjestöd: betänkande*, Stockholm, 1972
- Halldenius, Lena, *Liberty revisited: a historical and systematic account of an egalitarian conception of liberty and legitimacy*, Bokbox Publications, Diss. Lund : Univ.,Lund, 2001
- Hallenius, Lena. Mångkulturalism och mänskliga rättigheter. I *Mänskliga rättigheter och religion*, 78-92. 1. uppl., Liber, Malmö, 2011
- Klinth, Roger, *Göra pappa med barn: Den svenska pappapolitiken 1960-95*, Boréa, Umeå, 2002
- Kymlicka, Will. Individual Rights and Collective Rights. I *Multicultural Citizenship [Elektronisk resurs] A Liberal Theory of Minority Rights*,38-48. Oxford University Press, Oxford, 1996
- Meyer, Anna, *Studies on the Swedish Parental Insurance*, Department of Economics, 2007
- Mill, John Stuart, Bromwich, David, Kateb, George. & Elshtain, Jean Bethke, *On liberty [Elektronisk resurs]*, Yale University Press, New Haven, 2003
- Okin, Susan Moller, *Justice, gender, and the family*, Basic Books, New York, 1989
- Proposition. 1973:47, *Angående förbättrade familjeförmåner inom den allmänna försäkringen*
- Proposition. 1993/94:147, *Jämställdhetspolitiken: delad makt - delat ansvar*
- Rawls, John, *A theory of justice*, Rev. ed., Belknap, Cambridge, Mass., 1999
- Searle, John, *Mind, Language and Society: Philosophy in the Real World*. New York: Basic Books, 1999
- SOU 2005:73. Föräldraförsäkringsutredningen, *Reformerad föräldraförsäkring: kärlek, omvårdnad, trygghet : betänkande*, Fritze, Stockholm, 2005
- Sverige. Arbetsgruppen om papporna, barnen och arbetslivet., *Pappagruppens slutrapport*, Fritze, Stockholm, 1995

Artiklar:

Andersson, Åsa, 'Hur rättvist är genus?: en undersökning av genus och genusystemet utifrån John Rawls rättviseteori', *Tidskrift för politisk filosofi.*, 2002:1, s. 60-79, 2002

Haslanger, Sally, 'Gender and race: (What) are they? (What) do we want them to be?', *Nos.*, 34 (2000):1, s. 31-55, 2000

Nino, Carlos S. "The Communitarian Challenge to liberal rights". *Law and Philosophy* vol. 8, no. 1. (Apr., 1989), pp. 37-52

Okin, Susan Moller. Justice and Gender, *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 16, No. 1 (Winter, 1987), pp. 42-72

Pettit, Philip. Freedom as Antipower, *Ethics*, Vol. 6, No. 3 (Apr., 1996), pp. 576-604

Internetkällor:

Föräldraledighetslagen. Försäkringskassan, http://www.forsakringskassan.se/privatpers/foralder/barnet_fott/foraldraledighetslagen!/ut/p/

b1/04_Sj9CPykssy0xPLMnMz0vMAfGjzOIjtjAx8nZwMHQ0sgg0sDDwtPSxd3SyN3M0CjYAKIoEKDHAARwN8-

gPNzaD68SggYH-4fhSaEkczQwNPQ48Qw0A_pyAXb1OoAnxOxGeJY4ARfgUgR_p55Oem6hfkhkYYZHrqAgCAI83K/dl4/d5/

L2dJQSEvUUt3QS80SmtFL1o2XzgyME1CQjFBMDhTMDgwSTIIOUVGOTJHNkE2/ (Hämtad 2012-12-17)

På tal om kvinnor och män: lathund om jämställdhet. 2012, Statistiska centralbyrån, Stockholm, 2012, http://www.scb.se/statistik/_publikationer/LE0201_2012A01_BR_X10BR1201.pdf (Hämtad 2013-01-07)

UN General Assembly, *Universal Declaration of Human Rights*, 10 December 1948, 217 A (III), available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b3712c.html> [accessed 17 December 2012]